

UDK 632.4.01/.08

BUG'DOYNING ZAMBURUG'LI KASALLIKLARI TARQALISHI, ZARARI,
ULARNING DIAGNOSTIKASI VA KURASH CHORALARI

To'xtayev Shonazar Hojiyevich

Dotsent

Xayrullayev Muhriddin Faxriddin o'g'li

O'qituvchi

Ro'zmetova Hilola Sanjarbek qizi

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: Respublikada donli ekinlarning eng xavfli kasalliklariga qarshi kurash choralarining samarali usullarini ishlab chiqish vazifasi bugungi kunning muhim masalalaridan biriga aylandi.

Bizning kuzatishlarimiz va tajribalarimiz 2022-2023-yillarda Buxoro viloyatining Buxoro tumani Rabotiqalmoq MFY "Madaniyat Muhammad Ismat" fermer xo'jaligi g'alla ekilgan maydonlarida hamda ilmiy tadqiqot instituti tajriba xo'jaligida olib borildi. Hududda biz kuzatgan yillarda bug'doy o'simligining sariq va qo'ngir zang kasalliklari uchraganligi tufayli, biz ushbu kasalliklarni va kasallik qo'zg'atuvchi mikroorganizmlarni asosiy kuzatish obyekti sifatida oldik va kasallik belgilarining o'simlikda namoyon bo'lishini kuzatdik.

Kalit so'zlar: sariq zang, qo'ng'ir zang, yosh urediniyalar, zang urediniyalari, epifitotiyalar, qorakuya, un-shudring, septorioz, Entolukur 22,5% em.k., Foliar BT 22,5% em.k., Titul Duo 40% k.e.k.

Абстрактный: Задача разработки эффективных методов борьбы с наиболее опасными болезнями зерновых культур в республике стала одной из важных задач современности.

Наши наблюдения и эксперименты проводились в 2022-2023 годах на зерновых полях совхоза «Маданият Мухаммад Исмаи» Работикалмок Бухарского района Бухарской области и в опытном хозяйстве НИИ. В связи с возникновением болезней растений пшеницы желтой и бурой ржавчиной в наблюдаемые нами в регионе годы мы взяли эти болезни и болезнетворные микроорганизмы в качестве основного объекта наблюдения и наблюдали за проявлением симптомов болезни у растения.

Ключевые слова: желтая ржавчина, бурая ржавчина, урединия молодая, урединия ржавчинная, эпифитоция, мучнистая роса, мучнистая роса, септориоз, Энтоликур 22,5% эм.к., Фолиар БТ 22,5% эм.к., Титул Дуо 40% к.к.

Abstract: The task of developing effective methods to combat the most dangerous diseases of grain crops in the republic has become one of the important tasks of our time.

Our observations and experiments were carried out in 2022-2023 on the grain fields of the Madaniyat Muhammad Ismat state farm in Rabotikalmok, Bukhara district, Bukhara region, and in the experimental farm of the Research Institute. Due to the emergence of wheat plant diseases yellow and brown rust in the

years we observed in the region, we took these diseases and pathogens as the main object of observation and observed the manifestation of disease symptoms in the plant.

Key words: yellow rust, brown rust, young uredinia, rusty uredinia, epiphytocy, powdery mildew, powdery mildew, septoria, Entolukur 22.5% em.c., Foliar BT 22.5% em.c., Title Duo 40% k.k.

Bug'doyni sariq va qo'ng'ir zang kasalliklarini belgilari

Sariq zang dunyoda barcha bug'doy dalalarining 35% dan ko'prog'ida tarqalgan. Ushbu kasallik iqlimi salqin bo'lgan mamlakatlarda hamda tog'oldi mintaqalar, vodiylar, qir va adirlarda ko'proq, tekisliklarda kamroq uchraydi. [1,2]

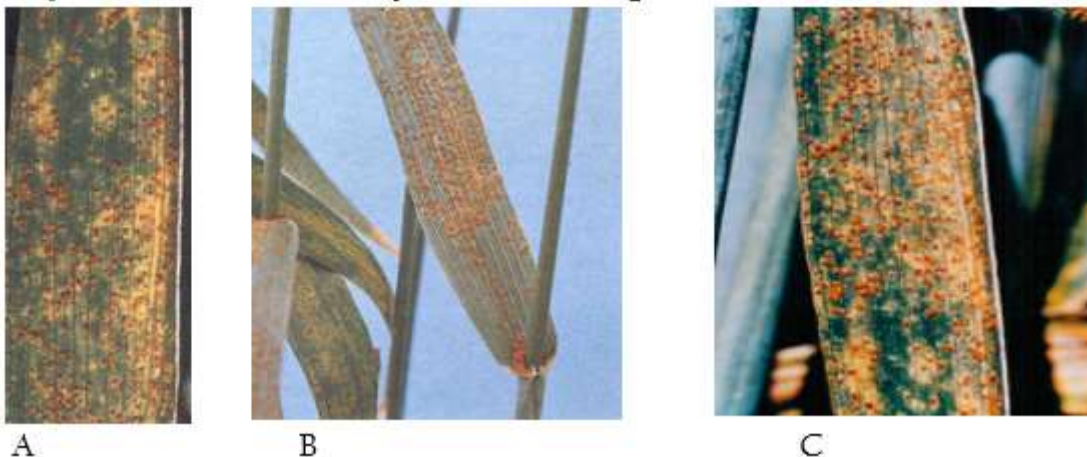
1-rasm. Bug'doy barglarida sariq zang urediniyalari:

a - yosh urediniyalar, b - barg o'rtacha darajada zararlanishi, v, g - barglar juda kuchli zararlanishi.

Bug'doyning qo'ng'ir zangi kasalligi. Qo'ng'ir zang deyarli barcha bug'doy ekiladigan mamlakatlarda tarqalgan. MDH da uning epifitotiyalari Rossiyaning Krasnodar o'lkasi, Markaziy-Noqoratuproq va Volga bo'yi qismlari, Ukrainaning Polesye mintaqasida sug'oriladigan yerlarda hamda Qozog'istonda, ayniqsa uning shimolida lalmi ekinlarda tez-tez kuzatiladi. O'zbekiston bug'doyzorlarida qo'ng'ir zang deyarli har yili qayd qilinadi. [3,4]

2009-2010-yillar kuzatuvlarida qo'ng'ir zang faqat bir marta – Buxoro viloyati, Vobkent tumanining bitta dalasida 2010 yil 20 aprel kuni uchragan, zararlangan o'simliklar soni o'choqda 10%, zararlanish darajasi esa 1-3% bo'lgan, xolos.

2-rasm. Bug'doy barglarida qo'ng'ir zang urediniyalari
Bug'doy kasalliklari tarqalishi va rivojlanishi

2022-2023-yillarda o'tkazilgan marshrut kuzatuvlarida Buxoro viloyatining bug'doy dalalarida kasalliklar tarqalishi va rivojlanishi hisobga olingan. Bunda Buxoro tumani xo'jaliklarida olib borilgan monitoring kuzatuvlarda, bug'doy yetishtirilayotgan mavsumlarda yilning kelishiga qarab zang kasalliklarini tarqalishi turlicha bo'lganligi qayd etildi. Qolgan tumanlarning ko'p qismlarida bug'doy o'suv davrining ilk bosqichlarida sariq zang ancha keng tarqalgan bo'lsa ham, kasallik kuchli rivojlanishi faqat ayrim xo'jaliklarining ba'zi dalalarida aniqlangan. Tezkor kimyoviy kurash choralari qo'llanilishi tufayli zang kuchayib ketishiga va kasallik hosilga zarar yetkazishiga yo'l qo'yilmagan. Bug'doyning boshqa kasalliklardan qorakuya, un-shudring va septorioz kasalliklari uchramagan.

2022-yilda bug'doy dalalarini nazorat qilish ishlari mart oyining oxirgi dekadasi dan may oyining ikkinchi yarmigacha dehqonchilik ilmiy tadqiqot instituti xodimlari va g'allakor fermerlar ishtirokida olib borildi. Ushbu kuzatuvlarda quyidagi ma'lumotlar olindi.

Buxoro tumanida birinchi kuzatuvlar dalalarda 25-26 mart kunlari o'tkazildi. Bu davrda bug'doy o'simliklarining aksariyati naychalash (1-2 bo'g'in mavjud), faqat bir necha dalada tuplash fazasida edi. Bunda tekshirilgan 3 ta dalaning faqat ikkitasida sariq zangning kichik o'choqlari (25x3 m va 6x3 m) mavjudligi aniqlandi. O'choqlardagi kasal o'simliklar soni 20-30%, rivojlanishi 3-5% ni tashkil qildi va ularga darhol fungusid bilan ishlov berildi. Qolgan dalalarda zang va boshqa kasalliklar topilmadi.

April oyining ikkinchi yarmida tumanning ba'zi dala maydonlarida qo'ng'ir zang ayrim o'simliklarda qayd etilishi aniqlandi. tumandagi ikkinchi kuzatuv 10 may kuni Buxoro tumanining bug'doy dalalarida o'tkazildi. Bunda tekshirilgan 3 ta dalaning 2 tasida sariq zang har xil darajada tarqalganligi, qo'ng'ir zang esa umuman mavjud emasligi aniqlandi. Sariq zang aniqlangan dalalarning aksariyatida kasallik tarqalishi past darajada bo'lib, faqat ayrimlarida rivojlanishi 7-8% ga yetgan. Zang topilgan dalalarning aksariyatiga

mavjud fungusidlar (Entolukur 22,5% em.k., Foliar BT 22,5% em.k., Titul Duo 40% k.e.k. va b.) dan biri bilan ishlov berilgan. [5,6]

Keyingi kuzatuvlar 15-may kuni, bug'doyning gullash fazasida o'tkazildi. Ilmiy-tadqiqot institutining bug'doy dalalarida sariq zang qayd etildi. Sariq zang rivojlanishi "Madaniyat Muhammad Ismat" fermer xo'jaligida kamroq darajada bo'lib, ayrim dalalarda o'simliklar sariq zangning o'choqlari bilan kuchli

Bug'doyning asosiy kasalliklarining hosildorlikka ta'siri

Dehqonchilik ilmiy tadqiqot institutining tajriba xo'jaligida qayd etilgan bug'doyning sariq va qo'ng'ir zang kasalliklarining hosilga ta'siri, ya'ni ularning zarari ham o'rganildi.

Bug'doy sut pishish davrida sariq zang bilan 54,0% ga zararlanganda sog'lom o'simlikka nisbatan 1000 ta donning mutloq og'irligining kamayishi 26,0% ni, hosil yo'qotilishi esa 20,6% ni tashkil etdi.

Demak, Buxoro tumani sharoitida bug'doyning hosili sariq zang kasalligi tufayli eng ko'p, nisbatan kamroq boshqa zamburug'li kasalliklar ta'sirida yo'qotilar ekan.

Bunda tekshirilgan 3 ta dalaning faqat ikkitasida sariq zangning kichik o'choqlari (25x3 m va 6x3 m) mavjudligi aniqlandi. O'choqlardagi kasal o'simliklar soni 20-30%, rivojlanishi 3-5% ni tashkil qildi va ularga darhol fungusid bilan ishlov berildi. Qolgan dalalarda zang va boshqa kasalliklar topilmadi.

April oyining ikkinchi yarmida tumanning ba'zi dala maydonlarida qo'ng'ir zang ayrim o'simliklarda qayd etilishi aniqlandi. Zang topilgan dalalarning aksariyatiga mavjud fungusidlar (Entolukur 22,5% em.k., Foliar BT 22,5% em.k., Titul Duo 40% k.e.k. va b.) dan biri bilan ishlov berilgan.

Xulosa. Bu kasalliklarning zarari ularning paydo bo'lish davriga, tarqalishiga, o'simlikning zararlanish darajasiga, ekilgan bug'doy navlarining kasallikka chidamliligiga bog'liq bo'ladi. Bug'doyning bayroq bargi hosil bo'lishidan don to'lishi davrigacha kasallikka chidamsiz bo'lgan navlarda hosil yo'qotilishi eng yuqori darajaga yetishi kuzatiladi. O'simlikning butun o'sish davrida kasallikning kuchsiz rivojlanishi yoki mavsum oxirida kasallikning kuchli rivojlanishi bug'doy hosildorligiga kam ta'sir qiladi.

Qo'ng'ir zang kasalligini bug'doy barglarida rivojlanishi 3-chi bargda umuman kuzatilmagan bo'lsa, 1-chi va 2-chi barglarda namoyon bo'lishida deyarli katta farq sezilmadi (5-10% va 5-20%).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 20 oktyabrdagi 841-son «2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi qarori.

2. E.A. Xolmurodov, M.A. Zuparov, R.K. Sattarova, N.T. Xakimova, X.X. Nuraliyev, S.E. Avazov., "Qishloq xo'jalik fitopatologiyasi" Toshkent-2014 y. B.71-74

3. Гуз Л.Н. Биоекологические особенности развития бурой ржавчины пшеницы (Пуссиния ресондита роб. Ех Десм. ф. сп. тритиси) в республиках Средней Азии и Южном Казахстане // Автореф. канд. дисс. Москва: 1988.- 17 с.

4. Горленко М.В. Ржавчинные грибы хлебных злаков // Защита растений.- 1968.- №3.- С. 29-61.

5. Muxamedov R.L. Bug'doyning un-shudring kasalligi va unga qarshi kurash choralari // O'simliklarni zararkunanda, kasallik va begona o'tlardan himoya qilishning rivojlanish istiqbollari.- Toshkent-2001.- B.104-105.

6. Назарова Л.Н., Фоченкова Т.В., Корнева Л.Г. Сравнительная оценка систем химической защиты пшеницы от бурой ржавчины // Защита растений.- 1992.- № 10.- С.20.